

BENE KRISZTIÁN

Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar

Az internálástól a fegyveres ellenállásig

Francia hadifoglyok Magyarországon (1940–1945)

ABSTRACT. *From Internment to Armed Resistance. French Prisoners of War in Hungary (1940–1945).* During WWII, many French POWs escaped German camps and fled to Hungary, hoping to avoid extradition. The Hungarian authorities interned them, rather than returning them, eventually establishing a separate camp in Balatonboglár in 1942, with good living conditions and financial support from both the French Embassy and the Hungarian Ministry of War. Many internees worked locally and organized their community with French officer involvement. After the 1944 German occupation, most avoided deportation and some joined the Slovak National Uprising. After the war, they helped improve conditions for Hungarian POWs and fostered French-Hungarian ties.

Keywords: *Second World War, Hungary, French Prisoners of War, living conditions, Slovak National Uprising*

Korábban megjelent tanulmányaimban is bemutattam,¹ hogy francia és magyar állampolgárok között számos olyan katonai jellegű alkalmi együttműködés jött létre a második világháború során, amelyek eddig viszonylag kevés figyelmet kaptak a két ország történetírásában. Ezeknek a hosszabb-rövidebb ideig tartó kooperációknak a többsége Franciaország területén valósult meg, ugyanakkor az egyik leghosszabb és legbékésebb katonai „partnerség” Magyarországon zajlott 1940 végétől 1945 tavaszáig. Ennek keretében a német hadifoglyotáborokból Magyarországra menekült francia hadifoglyokat a magyar hatóságok internálták, és a háborús viszonyokhoz képest éveken keresztül nagyon jó ellátásban részesítették, a német megszállás után pedig segítséget nyújtottak az újbóli fogságba esés elkerüléséhez.

A két ország hadtörténelmének eme közös fejezetével már számos kutató foglalkozott,² és számos visszaemlékezés született az átélt élményekről, elsősorban a francia hadifoglyok

¹ Lásd például: Bene: *Magyarok 1939–1940-ben*, 47–82.; Bene: *A 13. (14.) idegenlégiós*, 387–422.

² A magyar kutatók közül elsősorban Lagzi István nevét kell kiemelni (Lagzi: *Francia menekültek*, i. m.; Lagzi: *Lengyel katonák*, i. m.; Lagzi: *Francia menekültek*, i. m.), de fontos adalékokkal szolgált a téma kutatásához Boros Zsuzsanna (Boros: *Német fogságból*, i. m.), Csernus Sándor (Csernus: *Francia hadifoglyok*, i. m.), Fejérdy Gergely (Fejérdy: *Adalék az 1950-ben Budapestről kiutasított katonai attasé életútjának történetéhez*, i. m.), Hortobágyi Péter (Hortobágyi: *Francia hadifoglyok*, i. m.) és Müller Viktória (Müller: *Francia–magyar kapcsolatok*, i. m.) is. A (cseh)szlovák történetírás is figyelmet fordított a menekült franciák kérdésére, bár érthető okokból elsősorban a szlovák nemzeti felkelésben való szerepvállalásukra koncentrálna: Chňoupek: *Les résistants*, i. m.; Halaj-Moncol–Stanislav: *Francúzi v Slovenskom národnom*, i. m.; Kovarik: *La France militaire*, i. m. Érdekes módon Franciaországban a visszaemlékezéseken kívül a történetírás minimális figyelmet

tolából.³ A témához kapcsolódó kutatások közös eleme, hogy általában egy-egy országban (Franciaországban, Magyarországon, Szlovákiában) fellelhető forrásokra alapozva valósultak meg, így nem tudtak teljes képpel szolgálni a franciák hadifoglyok internálásáról, valamint az azt követő eseményekről. Jelen tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy a francia, magyar és szlovák forrásokra támaszkodva pótoljam ezt a hiányosságot, és – a területi korlátok szabta kereteken belül – átfogó módon mutassam be a hazánkban internált francia hadifoglyok életkörülményeit, munkavállalását, részvételét az ellenállásban, hazatérését és a kétoldalú kapcsolatok szempontjából releváns franciaországi tevékenységét.

A francia hadifoglyok Magyarországra érkezése és internálása

A második világháború éveit Magyarországon számos nemzet tagjait fogadta be, akiknek el kellett hagyniuk hazájukat. Ezek közül a legismertebb és a legnagyobb mértékben kutatott téma a lengyel menekültek befogadása, akik 1939 őszén érkeztek Magyarországra Lengyelország német–szovjet lerohanása után. Ugyanakkor az kevésbé közismert, hogy a külföldi nemzetiségű menekültek második legnépesebb csoportját a franciák alkották.⁴

Az 1940-es franciaországi hadjárat során hozzávetőlegesen 1 845 000 francia katona került német hadifogságba.⁵ A német haderő különböző típusú hadifogolytáborokat hozott létre annak érdekében, hogy a sikeres katonai hadműveletek után megfelelő körülmények között tudják őrizni a fogságba esett nagyszámú ellenséges katonát. Egyes táborok a légierő vagy a haditengerészet soraiból kikerülőkhöz jöttek létre, de a hadifoglyok többsége úgynevezett *Stammlagerek*be (röviden *Stalag*) és *Offizier-Lagerek*be (röviden *Oflag*) került rendfokozata alapján. Az előbbiekből 54-et hoztak létre a legénység és az altisztek számára, az utóbbiakból pedig 49-et a tisztok részére. A franciaországi hadjárat lezárását követően a korábbinál is jóval nagyobb számú hadifogoly elhelyezéséről kellett gondoskodni, ezért a megszállt francia területeken 62 *Frontstalagot* állítottak fel, amelyek a szövetséges haderők fogságba esett tagjainak őrzése mellett gyakran átmeneti állomásként is szolgáltak a Németországba deportált személyek számára.⁶ A francia hadifoglyok közül mintegy 1 600 000 millió embert szállítottak 1940 folyamán a Harmadik Birodalom területén található fogolytáborokba.⁷

Mindemellett a vártnál jobban elhúzódó háború és a frontokon elszenvedett növekvő veszteségek miatt Németország egyre komolyabban érdeklődött a francia munkaerő iránt, amelyre nagy szükség volt a német ipar teljesítményének fenntartásához. Párizs a Berlin által kért munkásokért cserébe a hadifoglyok elengedését szerette volna elérni, akiket azonban a németek ekkor már a mezőgazdasági és ipari termelésben foglalkoztattak,⁸ így csak olyan megállapodáshoz járultak hozzá, melynek keretében három szakképzett munkásért cserébe engedtek szabadon egy hadifoglyot.⁹ A tárgyalások eredményeképpen 1942. szeptember

fordított a témára, így csupán érintőlegesen foglalkoztak vele a történettudományban: Laurent: *De l'échéec du renseignement*, i. m.

³ Acheray–Toupet: *La Brigade Stefanik*, i. m.; Bajomi Lázár: *Ego sum gallicus captivus*, i. m.; Lannurien: *Une action de guerre*, i. m.; Lemaire: *A szabadság hídjá*, i. m.; Picard: *L'ennemi retrouvé*, i. m.; Roos: *Evadé en Hongrie*, i. m.

⁴ Lagzi: *Lengyel katonák*, 323.

⁵ Alexandra: *Les prisonniers*, 25.

⁶ SHD GR 2 P 72. Emplacement des camps de prisonniers de guerre en Allemagne.

⁷ Durand: *Les Prisonniers*, 11., 312.

⁸ Théofilakis: *La captivité*, 110–118.

⁹ Kedward: *STO et maquis*, 310.

4-én a francia kormány bevezette a *Service de travail obligatoire* (kötelező munkaszolgálat) intézményét, melynek keretében minden felnőtt férfi és nő (az utóbbiak csak lakóhelyük közelében) kötelezhető volt a hatóságok által meghatározott típusú és idejű munkák elvégzésére.¹⁰ Ennek nyomán 1943-ban már 650 000 francia állampolgár dolgozott Németországban, többségük nem önszántából.¹¹

A levéltári iratok és visszaemlékezések tanúsága szerint a német hadifogolytáborokban korábban a francia hadsereg soraiban szolgálatot teljesítő magyar származású foglyok is voltak, akik tájékoztatták francia nemzetiségű sorstársaikat arról, hogy szökés esetén célszerű Magyarország felé venniük az irányt, mivel az nem áll hadban Franciaországgal, következésképpen nem köteles kiadni a franciákat a német hatóságoknak. Bár ez az összefüggés erőltetettnek tűnhet, visszaemlékezések szerint mégis számos esetben ez történt, így a közös hadifogság hozzájárult a franciák Magyarországra szökéséhez.¹² A francia hadifoglyok Magyarország felé való menekülését az is elősegítette, hogy a német hatóságok – esetleges hazaszökésüket megakadályozandó – főleg a Német Birodalom keleti részében helyezték el őket. Ráadásul az osztrák területen nagyszámban tartózkodtak kötelező munkaszolgálatot végző franciák, akiket kevésbé ellenőriztek, mint a hadifoglyokat, így a táborból való kijutás után el tudtak vegyülni közöttük.¹³ A másik régió, ahonnan viszonylag nagy számban érkeztek francia fogvatartottak Magyarországra, Galícia volt, ahol a rawa ruska-i katonai internálótáborban visszaeső hadifogoly-szökevényeket és ellenállókat őriztek, köztük mintegy 25 000 franciát.¹⁴

Mindezeknek köszönhetően és részben magyar ráhatásra, a németországi hadifogoly- és munkatáborokból a korábban hadifogságba esett franciák első csoportjai 1940 végén érkeztek Magyarországra, ahol a magyar hatóságok – mivel a két ország között nem állt fenn hadiállapot – internálták őket.¹⁵

Az internálás ugyanakkor nem volt teljesen magától értetődő fejlemény. Eleinte a nagy reményekkel érkező francia szökevények számára a megérkezés körülményei gyakran kellemetlenek voltak, mivel a magyar hatóságok még nem rendelkeztek kész stratégiával a francia szökevényekkel kapcsolatban. Ezért számos alkalommal előfordult, hogy a magyar hatóságok őrizetbe vették az érkező franciákat, esetenként átmenetileg börtönbe is zárták őket, ráadásul az eljárás nem is mindig volt konzekvens, mivel egyrészt már 1941 folyamán létrehoztak a menekült francia hadifoglyok számára egy internálótáborot, ugyanakkor még 1942–1943 folyamán is előfordult, hogy a határon elfogott franciákat visszaadták a német vagy szlovák hatóságoknak. Ennek oka az a hivatalos állásfoglalás volt, mely szerint a határon feltartóztatott szökevény hadifoglyokat vissza kell toloncolni, de az ország területén elfogott személyeket internálni kell. Ez a kettősség 1943 októberéig állt fenn, amikor az a rendelet született, hogy minden letartóztatott hadifoglyot internálni kell, függetlenül a letartóztatás helyszínétől.¹⁶

Ezt követően minden esetben internálótáborba irányították a franciákat, mivel a politikai és jogi helyzet felmérése után a magyar döntéshozók arra a következtetésre jutottak, hogy bár Franciaország és Magyarország között nem áll fenn hadiállapot, azonban Franciaország

¹⁰ Crowdy: *The French Resistance Fighter*, 5.

¹¹ Azéma–Wieviorka: *Vichy*, 99.

¹² Bajomi Lázár: *Tramontana*, 156.

¹³ Roos: *Evadé en Hongrie*, 97–99.

¹⁴ Csernus: *Francia hadifoglyok*, 124.

¹⁵ HM HIM HL Tgy. 4136. Francia menekültek Magyarországon az 1939-1945-ös háború alatt, 1.

¹⁶ Hortobágyi: *Francia hadifoglyok*, 91–92.

és Németország között igen, és mivel az utóbbi Magyarország szövetségese, a magyar területre érkezett és ott – saját kijelentésük szerint – maradni szándékozó francia állampolgárok esetében fennáll a harc folytatásának esélye, ezért internálásuk feltétlenül indokolt. Amennyiben ezek a francia állampolgárok tovább kívántak utazni valamelyik szomszédos országon keresztül, azt csak az érintett állam beutazási engedélyével tehették, annak megérkezéséig pedig szintén internálni kellett őket. Következésképpen a magyar hatóságok az összes érkező franciát internálták. Ez a döntés hosszas mérlegelés után született, mivel a németbarát Magyar Királyi Honvédelmi Minisztérium amellet foglalt állást, hogy az elfogott hadifoglyokat szolgáltatassák vissza a német hatóságoknak, de végül a külügyminisztérium álláspontja győzedelmeskedett.¹⁷

Ez az internálás azonban – ahogy lejjebb részletesebben látni fogjuk – jelentősen különbözött a hasonló esetekben megszokott eljárástól, mivel a gyakorlatban csupán annyit jelentett, hogy a franciák a számukra kijelölt tábort elvileg nem hagyhatták el. Mindemellett azonban az internáltak munkát vállalhattak, valamint akár többhetes szabadságra mehetek, amelyet saját maguk által választott helyen tölthettek el, tehát meglehetősen nagy mozgásszabadsággal rendelkeztek.

A francia internáltak elhelyezése

Elfogásuk után a francia hadifoglyokat az érvényben lévő szabályoknak megfelelően először Komáromba kísérték, ahol az erődítményrendszer Igmándy- és Monostori-erődje szolgált gyűjtőtáboroként az internált személyek számára, így az összes olyan francia, aki határátlépés közben vagy közvetlenül azt követően kapcsolatba került a magyar rendfenntartó szervekkel, megfordult a komáromi erődben. Tekintettel arra, hogy az erőd ugyanakkor büntetőtáboroként is funkcionált az országban hosszabb ideje tartózkodó és az előírásokat megszegő internáltak számára, a komáromi tartózkodás mély nyomot hagyott a legtöbb ide érkező francia hadifogolyban.¹⁸

Ugyanakkor a komáromi adottságok nem volt alkalmasak arra, hogy megfelelő körülményeket biztosítsanak az egyre nagyobb számban érkező francia hadifoglyok elhelyezéséhez, ezért megfelelő internálótáborot kellett találni számukra. A magyar katonai hatóságok (a HM 21. osztálya) a Heves megyei Selypen (ma Lőrinci) működő lengyel internálótáborot választották ki a franciák számára, melyet a helyi cukorgyár üresen álló épületeiben hoztak létre. 1941 elején még csupán 15–20 főt érintett ez a döntés, akiket nehézségek nélkül el tudtak helyezni a táborban a lengyel internáltak mellett.¹⁹ Ugyanakkor az idő előre haladtával folyamatosan nőtt a menekült francia hadifoglyok létszáma. Egyes információk arra utalnak, hogy ebben az időszakban az újonnan érkezők közül még többen tudták folytatni útjukat déli vagy keleti irányban, ami lassította a létszám növekedését.²⁰ Ugyanakkor a magyar határon való áttutás Románia vagy Jugoszlávia felé nem jelentette a nehézségek végét, hiszen az előbbi esetben még Bulgárián is túl kellett jutni, hogy a szökevények megérkezzenek a többé-kevésbé biztonságos Törökországba, míg az utóbbi esetén a német és németbarát erőket elkerülve nehéz terepen kellett átküzdeni magukat Olaszországba, majd pedig tovább a szövetségesek ellenőrzése alatt álló területek felé. Ez a hosszú út csak nagyon keveseknek

¹⁷ Boros: *Német fogságból*, 430–431.

¹⁸ Lásd például: Lemaire: *L'hospitalité hongroise*, 110.; Roos: *Evadé en Hongrie*, 98.

¹⁹ HM HIM HL Pers. 305. Baló Zoltán visszaemlékezése, 2.

²⁰ Hortobágyi: *Francia hadifoglyok*, 88.

sikerült,²¹ a magyar szervek 40–50 főre teszik ezen személyek számát, amit a francia források is megerősítenek, kiemelve, hogy Jugoszlávia német elfoglalása után ez az útvonal szinte teljesen lezárult.²² Ebből kifolyólag ezek az útvonalak a továbbiakban nem vonzottak nagyszámú francia foglyot, mert kevés sikerrel kecsegtettek.²³

Minden bizonnyal ez is hozzájárult ahhoz, hogy 1941 őszére több tucat főre növekedett a selypi tábor francia lakóinak száma, ami már kényelmetlenné tette együttélésüket a hosszabb ideje ott tartózkodó lengyel internáltakkal. Ezért 1941 végén a franciák egy részét Gyöngyöstre helyezték át, ugyanakkor ezzel párhuzamosan Selypen is maradtak francia internáltak. Az új helyszín kifejezett előnye volt, hogy a franciák itt önálló épületben nyertek elhelyezést, miközben a város területén szabadon mozoghattak, és nem álltak külön tábori őrség felügyelete alatt, csupán a helyi rendfenntartó szervek ellenőrizték őket. Az internáltakra vonatkozó rendeletek értelmében a magyar hatóságoktól rendfokozatuk szerint pénzbeli illetményben részesültek (a tiszteknek napi 5 pengő, az altiszteknek napi 1 pengő, a légénységi állományúaknak pedig napi 40 fillér járt),²⁴ valamint ugyanazt az ételt kapták, mint a magyar honvédség tagjai.²⁵ Tekintettel arra, hogy ezt az összeget kiegészítette a budapesti francia katonai attasétól havonta és fejenként kiutalt 300 pengős juttatás, túlzás nélkül kijelenthető, hogy a francia internáltak meglehetősen pénzügyi, anyagi szabadságot élveztek.²⁶

Mindemellett a foglyok egy része ezt a mozgásszabadságot ebben az időszakban is arra használta fel, hogy a tábort engedély nélkül elhagyva átlépjék a határt keleti vagy déli irányba, ezért 1942. január 23-án büntetésből 7 légénységi állományú és 3 tiszti rangot viselő franciát a komáromi és a siklósi várakban található büntetőtáborokba szállítottak.²⁷ A büntetés azonban nem tartott sokáig, mivel a korábbi döntést február 26-án visszavonták, a 10 francia internáltat pedig a selypi táborba irányították.²⁸ 1942 augusztusában döntés született arról, hogy az egyre nagyobb létszámú francia kontingenst (ekkor körülbelül 100 főt) az ipolyvarbói (ma Vrbovka Szlovákiában) volt cseh pénzügyőr laktanyába helyezik át, ahol egy helyen megoldható az elszállásolásuk, és hatékonyabb a felügyelet alatt tartásuk. A kiadott rendelet szerint a költözésnek szeptember 10-ig meg kellett történnie.²⁹ Itt látogatta meg őket André Hallier vezérkari ezredes és francia katonai attasé Baló Zoltán ezredes, a HM 21. osztályának parancsnoka társaságában október elején. Az attasé nem volt elégedett a franciák elhelyezésének helyszínével és a szoros katonai felügyelettel sem, ezért javasolta, hogy az internáltakat helyezték át egy kényelmesebb helyre a Balaton partjára. Baló elfogadta a javaslatot, és egy balatonboglári szállodát javasolt új internálási helyszíneként, amely elnyerte francia partnere tetszését, aki vállalta, hogy a szálloda bérleti költségét a követség állja.³⁰ Ennek eredményeként 1942 októberében döntés született arról, hogy a franciákat egy önálló

²¹ HM HIM HL Pers. 305. 1943. július 9-i feljegyzés.

²² HM HIM HL Pers. 305. Baló Zoltán iratai francia hadifoglyok, 30.; Roos: *Evadé en Hongrie*, 100.

²³ Lannurien: *Une action de guerre*, 74.

²⁴ HM HIM HL Pers. 305. Baló Zoltán iratai francia hadifoglyok, 30.

²⁵ HM HIM HL Pers. 305. 1941. november 18-i rendelet a francia hadifoglyok elhelyezése tárgyában.

²⁶ Lagzi: *Francia menekültek*, 169.

²⁷ HM HIM HL Pers. 305. 1942. január 23-i rendelet a francia hadifoglyok elhelyezésének újabb szabályozására.

²⁸ HM HIM HL VII. Egy. V/45. Macskássy Pál: Hadifoglyok Komáromban; HM HIM HL Pers. 305. 1942. február 23-i rendelet a francia katonai internáltak áthelyezésére a selypi táborba.

²⁹ HM HIM HL Pers. 305. 1942. augusztus 25-i rendelet a francia internált katonák elhelyezéséről az ipolyvarbói laktanyában.

³⁰ HM HIM HL Pers. 305. Baló Zoltán visszaemlékezése, 3.

internálótáborban helyezik el Balatonbogláron, az internált katonákat pedig már október folyamán át is szállították a tóparti településre,³¹ ahol kellemes körülmények között élhettek, mint látni fogjuk.

1943 nyarán döntés született arról, hogy a balatonboglári francia internálótábort vissza helyezik Selypre, ahol szigorúbb ellenőrzés alatt lehet tartani annak lakóit.³² Bár erre vonatkozóan Robert Dampierre követ augusztusi balatonboglári látogatásakor is zajlottak kétoldali egyeztetések,³³ a rendelet kiadása kiváltotta a francia követség tiltakozását, amelynek eredményeképp a tábor Selypre költöztetését elhalasztották, így végül csak 1944 tavaszán került rá sor.³⁴ A HM 21. osztály a balatonboglári francia internálótábor Selypre költöztetését 1944. május 1-jén hajtotta végre, miközben a német hatóságokkal megállapodott, hogy a táborban tartózkodó és munkát végző franciákat az utóbbiak nem háborgatják.³⁵ A tábor ugyan menedéket nyújtott, de egyben jó célpontot is jelentett, ezért a magyar és francia vezetőség – Hallier ezredes folyamatos támogatásával és koordinálásával – folyamatosan azon dolgozott, hogy a lehető legtöbb internáltat külső munkahelyekre juttasson ki (amiről szintén bővebben ejtünk szót az alábbiakban), ahol egyenként vagy kis csoportokban el tudnak tűnni a hatóságok szeme elől. Ennek eredményeképpen a táborban tartózkodó franciák száma folyamatosan csökkent, októberre már csupán néhány tucat internált tartózkodott Selypen.³⁶ November 5-én megérkezett Horváth Jenő ezredesnek, a HM 21. osztály új vezetőjének parancsa, hogy a táborban tartózkodó, illetve onnan munkavégzés céljából távollévő internáltakat gyalogmenetben irányítsák a komáromi erődbe, ahonnan majd Németországba indulnak. Mivel időközben a tábor parancsnoka, Wissnyi-Hoffman Jenő tartalékos százados egészségügyi szabadságra ment, a költözés lebonyolításának feladata frissen kinevezett helyettesére, Németh József karpaszományos őrmesterre hárult. Az őrmester a francia táborparancsnokkal egyeztetve a munkára kiadott internáltak behívását elszabotálta, illetve az áttelepülés végrehajtását elég sokáig késleltette, hogy a hadifoglyok többsége közben megfelelő búvóhelyet találjon, így ezek a tábort a költözés kezdete előtt el tudták hagyni.³⁷ Végül november 7-én és 8-án összesen 53 francia, belga és holland internáltat irányítottak Komáromba vasúton, akik nagy része menet közben, illetve később a célállomáson megszökött a szándékosan nem túl szigorú őrizetből. Németh őrmester eközben a többi internáltra vonatkozó kartotékokat átadta parancsnokának, így azok a felettes szervek részére elérhetetlenné váltak.³⁸ Ennek a sikeres együttműködésnek köszönhetően a rendelkezésre álló információk alapján úgy tűnik, hogy Komáromból végül egyetlen francia hadifoglyot sem szállítottak vissza Németországba 1944 végén, amiben komoly szerepe volt az alsóbb szinteken tevékenykedő katonák – szökést aktívan elősegítő – hozzáállásának.³⁹

³¹ HM HIM HL Pers. 305. 1942. október 17-i rendelet.

³² HM HIM HL Pers. 305. 1943. július 28-i rendelet a francia internálótábor áthelyezéséről Selypre.

³³ HM HIM HL Pers. 305. 1943. augusztus 28-i jelentés a francia követ és attasé táborlátogatásáról.

³⁴ HM HIM HL Pers. 305. Baló Zoltán visszaemlékezése, 6.

³⁵ Egy visszaemlékező szerint Utassy Lóránd ezredes személyesen utazott Balatonboglárra, hogy megnyugtassa az internáltakat, hogy nem eshet bántódásuk, mivel továbbra is a magyar kormány védelme alatt állnak. Acheray–Toupet: *La Brigade Stefanik*, 118.

³⁶ Roos: *Evadé en Hongrie*, 104–105.

³⁷ HM HIM HL VII. Egy. V/45. Macskássy Pál: Hadifoglyok Komáromban.

³⁸ HM HIM HL Pers. 113/A. Németh József karpaszományos őrmester 1945. február 5-i jelentése.

³⁹ HM HIM HL VII. Egy. V/45. Macskássy Pál: Hadifoglyok Komáromban.

Életkörülmények az internálásban

A franciákat Balatonbogláron kifejezetten kellemes körülmények között helyezték el, a Savoy és a Nemzeti Szálló, valamint a Fleiner-villa épületében, ahol a tisztek részére a tábori ellátmányt pincérek szolgálták fel. A tábor parancsnoka Daróczy Tamás tartalékos hadnagy (civilben francia nyelv- és irodalom szakos középiskolai tanár) volt, aki kifogástalanul beszélt franciául, és mindent megtett annak érdekében, hogy a lehető legjobb viszonyt alakítsa ki a rábízott francia internáltakkal. Ennek megfelelően a tábor belső életének megszervezését a rendelkezésére álló magyar őrszemélyzet (1 magyar tiszt, 2–3 altiszt és ugyanennyi legénységi állományú katona) felhasználása helyett a rangidős francia tisztre bízta, aki saját beosztottjaival állította össze és ellenőrizte az internáltak napirendjét. Az így kialakított belső rendet megszegő hadifoglyokat a francia katonai attaséval egyeztetve részesítették fenytetésben vagy komolyabb büntetésben (például a komáromi büntetőtáborban való elzárásra).⁴⁰ A rendkívül nagy szabadságot élvező, a környéken kirándulásokat szervező, a helyiekkel jó kapcsolatokat kiépítő⁴¹ (számos esetben házasságokat kötő)⁴² internáltak kifejezetten jól érezték magukat Balatonbogláron, amint arról számos visszaemlékezés is tanúskodik mind magyar, mind pedig francia részről.⁴³

A kivételes bánásmód egyik megnyilvánulása volt az is, hogy 1943. július 14-én a francia nemzeti ünnep alkalmából a francia internáltak Balatonbogláron katonai parádét tarthattak, melyen Hallier és Baló ezredeseken kívül Antall József, a belügyminisztérium IX. osztályának vezetője és Angelo Rotta, budapesti apostoli nuncius, valamint számos magyar katonatiszt és politikus is részt vett. Az ünnepségen a francia internáltak katonai felvonulása mellett számos köszöntő és köszönőbeszéd hangzott el a francia és a magyar fél részéről, valamint a Vichy-kormány 1940-es felállása óta nem használatos francia trikolórt is felvonták. Emellett Hallier ezredes kérésére a komáromi büntetőtáborban különböző kihágások miatt bezárva tartott franciák büntetését elengedték, akik ezt követően visszatérhettek a balatonboglári táborba.⁴⁴

A francia foglyok 1943 nyarán Budapesten amatőr színjátszócsoporthoz hozták létre Paul Lemaire – internált francia altiszt – irányításával, amely tíz francia internált és néhány magyar amatőr színész közösen produkciójaként az ország számos városában fellépett Molière *Le médecin malgré lui* (A botcsinálta orvos) című darabjának francia nyelvű előadásaisal, amelyek nagy sikert arattak.⁴⁵ Az előadások nézőközönsége általában a helyi társadalom franciául tudó elitjéből származott, illetve a felettes katonai hatóságok képviselői is meghívták.⁴⁶ A fellépések jegybevételeit a társulat a német fogságban lévő francia hadifoglyok ellátását javító élelmiszersomagok küldésére fordította. A visszaemlékezések szerint összesen 30 000 csomag jutott el a német hadifoglytáborokba.⁴⁷ A színjátszócsoporthoz a balatonboglári táborban alkalmi zenekart is szerveztek, amely több alkalommal tartott helyben koncerteket. Az egyik ilyen rendezvényre 1943. április 25-én került sor, amelyen ez

⁴⁰ HM HIM HL Pers. 305. Baló Zoltán iratai francia hadifoglyok, 30–31.

⁴¹ HM HIM HL VII. Egy. F/43. Francia hadifoglyok Balatonbogláron.

⁴² HM HIM HL Tgy. 4136. Francia menekültek Magyarországon az 1939–1945-ös háború alatt, 1.

⁴³ Lásd például HM HIM HL Pers. 305. Baló Zoltán visszaemlékezése, 5.; Lemaire: *L'hospitalité hongroise*, 110–111.

⁴⁴ HM HIM HL Tgy. 4136. Francia menekültek Magyarországon az 1939–1945-ös háború alatt, 1–2.

⁴⁵ HM HIM HL Tgy. 3037. René Eustache visszaemlékezése, 25–26.; HM HIM HL Mgy. Francia hadifoglyok visszaemlékezései 1942–1947, 28–29.

⁴⁶ Lásd például HM HIM HL Pers. 141. Séance artistique et littéraire.

⁴⁷ Lemaire: *A szabadság hídjá*, 67–68.

alkalommal is részt vett az internáltakkal foglalkozó Baló és Hallier ezredes. Ennek keretében sporteseményekre, valamint francia és magyar dalok előadására került sor. Ez utóbbiban Dalmady Erzsébet, a magyar királyi opera tagja működött közre, a jegybevételeket pedig a magyar és a francia Vöröskereszt javára fordították.⁴⁸ 1943. augusztus 1-jén, vasárnap délután pedig a Nemzeti Szállóban került sor bokszmérkőzésekre, amelyeken a francia internáltak egymással küzdöttek népes nézőközönség előtt.⁴⁹

Mindemellett a franciáknak lehetőségük nyílt arra is, hogy a HM 21. osztálynál üdülési engedélyt kérjenek, melynek birtokában Magyarország bizonyos pontjaira utazhattak pihenési és sportolási célból. Ez különösen nagy mozgásszabadságot biztosított az internáltaknak, akik igyekeztek teljes mértékben kihasználni ezt a kivételes lehetőséget. Egyesek közülük helyben házasodva nászútra mentek a hegyekbe, mások ugyanakkor az országból való továbbszökés és az ellenállási mozgalmakhoz csatlakozás lehetőségeit feltárandó Észak-Erdélybe utaztak, ami kiváltotta a német hatóságok rosszallását.⁵⁰

A magyar hivatalos szervek és a hadifoglyok visszaemlékezéseiből kibontakozó képet jelentősen árnyalják a HM HIM Hadtörténelmi Levéltár Ellenállási gyűjteményének francia vonatkozású anyagai között talált korabeli fotók,⁵¹ amelyeket a tábor parancsnokhelyettese, Littka József tartalékos tüzérhadnagy készített. A szokványosnak egyáltalán nem nevezhető internálótábor a háborús időszakban meglepően kényelmes körülmények ellenére jól átgondolt rendszer alapján működött, és alapvetően katonai fegyelem uralkodott ott. Az utóbbi alól csak néhány epizód jelentett kivételt, amelyek azonban jól beleillettek egy kvázi helyőrségi szolgálatot teljesítő katonai alakulat kimenő alatti tevékenységébe, tehát nem erősítik meg azt az egyes csendőri jelentésekből kibontakozó képet, hogy az internáltak ellenőrzés nélkül szabadon jártak-keltek, és gyakorlatilag kedvük szerint azt csináltak, amit akartak.⁵²

Az átlagos hétköznap közös tornagyakorlatokkal kezdődött a franciák számára Jean Tomasi hadnagy irányításával, aki az internáltak sportvezetője volt.⁵³ Joggal lehetne feltételezni, hogy a központi irányítástól távol egy üdülőtelepülésen a franciák csupán néhány alaki gyakorlattal letudták a kötelező mozgást, a képek viszont arról tanúskodnak, hogy nagyon komoly edzést végeztek, mivel a szigorú rendben történő felvonulás után igen kimerítő erőnlétfejlesztő mozgásformákat végeztek, többek között három ember magasságú gúlát alkottak az egymás vállára álló katonák. Emellett az is jól látszik a csupán rövidnadrágot viselő internáltakon, hogy többségük nagyon jó fizikai állapotban volt, mivel szinte semmilyen súlyfelesleg nem látszik rajtuk, ugyanakkor a megerőltető feladatokat is könnyedén végezték el, például nekifutásból át tudták ugrani egyenesen álló bajtársaikat azok vállán megtámaszkodva.⁵⁴ Az erőnléti gyakorlatok után reggelire került a sor, majd a legénységi állomány délig kosarakat font, miközben a tisztek saját irodájukban elvégezték a napi adminisztrációt, tehát a rájuk vonatkozó ügyekben – a korábban említett módon – széles körű autonómiát biztosítottak számukra. Ugyanakkor a magyar táborparancsnoksággal napi szinten egyeztettek, minden délelőtt megbeszéltek az aktuális ügyeket a táborparancsnokkal annak irodájában.

⁴⁸ HM HIM HL VII. Egy. F/43. Francia hadifoglyok Balatonbogláron.

⁴⁹ HM HIM HL VII. Egy. F/43. Francia hadifoglyok Balatonbogláron, 5., 11.

⁵⁰ Lagzi: *Francia menekültek*, 173.

⁵¹ HM HIM HL VII. Egy. F/43. Francia hadifoglyok Balatonbogláron.

⁵² HM HIM HL VII. Egy. F/40. Macskásy Pál: Passuth László és barátja, meg a franciák.

⁵³ Tomasi hadnagy 1944. szeptember 2-án veszítette életét a szlovák nemzeti felkelés harcaiban Ruttkai térségében. SHD GR 13 P 96. Rapport du capitaine de Lannurien, 3.; Halaj–Moncol–Stanislav: *Franciák a Szlovák Nemzeti Hadseregben*, 253–254.

⁵⁴ HM HIM HL VII. Egy. F/43. Francia hadifoglyok Balatonbogláron, 1., 30., 36.

Eközben került sor a gyengélkedők ellátására, amit a franciák saját orvosa, Lanusse orvosfőhadnagy végzett az erre a célra számára biztosított helyiségben.⁵⁵ Délben közös ebédre került sor a tábor helyszínéeként szolgáló szállodák éttermeiben.⁵⁶ Ez a magas szintű ellátás kétségkívül egyáltalán nem tekinthető tipikusnak egy katonai jellegű táborban, ugyanakkor jól illeszkedik az elszállásolás körülményeihez. Az ebéd elfogyasztása után az internáltaknak lehetőségük volt kimenni a Balaton partjára, ahol a jó időt kihasználva a strandon napoztak és fürödtek. Késő délután a szálloda közösségi helyiségeiben beszélgethettek, társasjátékokat játszhattak, illetve szobájukban olvashattak vagy pihenhettek. A vacsora után este 9-kor volt takarodó, amikor mindenkinek vissza kellett térnie az elhelyezési körletébe (praktikusan a szállodai szobájába).⁵⁷

A vasárnapi program ettől eltérően alakult. Ezekon a napokon délelőtt díszszemlére került sor, ahol a francia katonák fegyelmezett rendben felsorakozva Franciaország felé fordulva tisztelegtek, majd a tábor magyar és francia vezetői megtekintették az alakzatban álló embereket, és meghallgatták a létszámjelentéseket. Ezután francia nyelvű istentiszteleten vehettek részt a helyi templomban, amit szabadfoglalkozás követett, amelynek során az internáltak elhagyhatták a tábort, lehetőségük nyílt arra is, hogy vitorlázzanak, illetve ismerkedhettek a helyi lakosokkal, ami a képek alapján elsősorban a helyi illetőségű és itt nyaraló magyar hölgyeket jelentette. Volt olyan alkalom is, amikor az egész tábor kirándulni ment Tihanyba, ahol szintén a helyi lakossággal keveredve turistáskodtak.⁵⁸

Tekintettel arra, hogy ugyan katonákról volt szó, de internálták őket, a franciák civil ruhákat viseltek a képeken mind a tábor területén, mind pedig azon kívül. Ezért katonai státuszuk nem derült ki azonnal, ami megkönnyítette a lakossággal való kapcsolatfelvételt, a későbbiekben pedig a német hatóságok kijátszását is. A fotókon csupán két kategóriába tartozó franciák esetében lehet egyenruhát látni, a budapesti francia követségen hivatalos feladatokat ellátó katonatiszteken (mivel ők nem voltak internáltak, hanem hazájuk képviselőjét látták el), illetve a hadifogságból a közelmúltban megszökött és a táborba éppen megérkező katonákon, akik ekkor kezdték meg internálásukat, és még nem kaptak polgári ruhát. Az utóbbiakkal kapcsolatban az egyik képaláírás megjegyzi, hogy Németországból nagyjából tíznaponta érkezett egy-egy új fogolykülönítmény, ami jól magyarázza az internáltak számának gyors növekedését a háború során. Ezenkívül szembeötlő a képeken a frissen érkezettek és a már hosszabb ideje a táborban tartózkodók állapota közti különbség. Az előbbieket szemléltető elhanyagoltak, borostásak, piszkos és elnyűtt egyenruhákat hordanak, míg az utóbbiak rendezettek, tiszták, frissen borotváltak és jól szabott civil ruhákat (zakót, öltönyt) viselnek.⁵⁹

Az internáltak és a hivatalosan az őrzésükre kirendelt magyar katonai kontingens tagjai közötti kapcsolatot jól érzékelteti, hogy számos fotón közösen szerepelnek, a képaláírásokból pedig az derül ki, hogy a táborban két párhuzamos parancsnoki struktúrát állítottak fel. Ugyanúgy volt magyar parancsnok és parancsnokhelyettes, mint ezek francia megfelelői, s egymást kölcsönösen tiszteletben tartva végezték dolgukat. Ebből arra lehet következtetni, hogy a magyar vezetés a helyi hatóságokkal való kapcsolattartást tekintette elsődleges

⁵⁵ Uo. 12., 15.

⁵⁶ Uo. 4.

⁵⁷ Uo. 10., 19.

⁵⁸ Uo. 9., 33., 38.

⁵⁹ Uo. 8., 33.

feladatnak, eközben pedig francia megfelelője⁶⁰ gondoskodott az internáltak tábori életének megszervezéséről és irányításáról.⁶¹

A helyi lakossággal kialakított jó kapcsolatra két dolog is utal. Egyrészt a helyi közösség hozzájárult ahhoz, hogy a francia nyelvű istentiszteleteket a helyi templomban tartsák, ami jól tükrözi a táborban élő franciák és a helyi lakosok között kialakult bizalmi viszonyt. Ezt minden bizonnyal erősítette az is, hogy az egyház képviselőivel is jó kapcsolat alakult ki, hiszen részt vettek a franciák által szervezett kulturális eseményeken.⁶² Másrészt pedig több képen szerepelnek csinos fiatal magyar hölgyek, akik szemlátomást nagyon jó viszonyt ápoltak az internáltakkal.⁶³ Az utóbbit az a tény is alátámasztja, hogy amikor 1945 tavaszán a turai táborban összegyűjtött franciák hazaindulásuk előtt létszámenőrzést tartottak, a 437 személy között 71 nő volt.⁶⁴ Tekintettel arra, hogy a házasság megkötésétől kezdve a francia táborparancsnokság francia állampolgárnak tekintette az internáltak feleségeit, feltételezhető, hogy az említett személyek jelentős része a Magyarországon töltött idő alatt francia katonákhoz feleségül ment hölgy volt. Ezt az is alátámasztani látszik, hogy a francia parancsnokság által vezetett hadművelleti napló végén 23 olyan házassági anyakönyv található, amelyet a franciák parancsnoka, René Roos százados állított ki annak érdekében, hogy 1945 első felének zűrzavaros időszakában a polgári hatóságok szentesítése nélkül is legalizálni tudja a párkapcsolatokat.⁶⁵ Természetesen számos házasságra teljesen hivatalosan került sor még ezt megelőzően, így valószínűsíthető, hogy a magyar feleségek száma a felszázat is megközelítette, vagy akár meg is haladta.

A fentiek alapján túlzás nélkül kijelenthető, hogy a fenti időszakban a Magyarországon internált franciák rendkívül jó bánásmódban részesültek és nagy szabadságot élveztek.

Munkavállalási lehetőségek

A francia internáltak helyzetét tovább javította az, hogy a háborús erőfeszítések növekedésével párhuzamosan fellépő egyre jelentősebb munkaerőhiány az 1942-es év második felében arra készítette a magyar politikai vezetést, hogy megpróbálja elérni az életerős és az esetek többségében szakmával rendelkező franciák munkába állását a magyar gazdaságban.⁶⁶ Ezt a törekvést az is elősegítette, hogy francia oldalról Hallier ezredes szintén szorgalmazta a franciák bevonását a munka világába, mivel úgy vélte, hogy ez hatékony eszköz lenne az unalom ellen, és hozzájárulna a fegyelem fenntartásához, ezért ő maga is közreműködött abban, hogy a lehető legtöbb francia internált részére munkahelyet találjanak.⁶⁷ A francia követségen belül egy új irodát is létrehozott (*Bureau des évadés* – Szökevények Irodája elnevezéssel), amely Roger Klein főhadnagy vezetése alatt az internáltak munkába állásának megszervezésével foglalkozott.⁶⁸ A munkavállalás lehetősége a franciákat is vonzotta, hiszen ennek révén a kényelmes, de hosszú távon meglehetősen unalmas vidéki életet egy sokkal mozgalmasabb életformára cserélhették fel Budapesten vagy a vidéki nagyvárosokban, ahol

⁶⁰ Duroule főhadnagy francia parancsnok és Maruse hadnagy francia parancsnokhelyettes. HM HIM HL VII. Egy. F/43. Francia hadifoglyok Balatonbogláron, 17.

⁶¹ Uo. 12., 14., 17.

⁶² Uo. 9., 29.

⁶³ Uo. 34., 38.

⁶⁴ SHD GR 13 P 96. Journal de Marches et d'Opérations, 39–40.

⁶⁵ SHD GR 13 P 96. Journal de Marches et d'Opérations.

⁶⁶ Uo. 174–175.

⁶⁷ HM HIM HL Pers. 305. Baló Zoltán visszaemlékezése, 5.

⁶⁸ Hortobágyi: *Francia hadifoglyok*, 94.

sokkal több szórakozási lehetőség volt. Ennek fényében nem meglepő, hogy az internáltak többsége önként jelentkezett munkavégzésre. Az adatok szerint eleinte 760 főből 620,⁶⁹ később pedig 850-ből mintegy 700 dolgozott különböző munkahelyeken szerte az országban.⁷⁰

A munkavégzés feltételeit részletesen szabályozták. Ennek értelmében a munkavállalás kizárólag az internáltak önkéntes jelentkezésén alapulhatott, minden francia munkavállalóval szerződést kellett kötni, melynek alapján a magyar munkásokéval megegyező összegű munkabért kellett kapnia, elszállásolásáról, betegség- és balesetbiztosításáról, valamint munkába járási költségeinek megtérítéséről a munkaadónak kellett gondoskodnia. Ha pedig bármelyik fél – a munkaadó vagy a munkavállaló – elégedetlen volt a munkavégzéssel vagy annak körülményeivel, a szerződést felmondhatta, a francia foglyok pedig visszatérhettek a balatonboglári táborba.⁷¹ A francia internáltak tehát kifejezetten előnyös feltételekkel állhattak munkába.

Egy 1944 elején készült kimutatás szerint 680 munkavállaló franciából 459 fő az iparban, 80 fő a mezőgazdaságban, 151 fő pedig egyéb munkakörben vállalt állást.⁷² A harmadik kategóriába tartozók főként nyelvtanárként helyezkedtek el, középiskolákban (többen is a gödöllői premontrei gimnázium francia tagozatán), egyetemeken, a vidéki városokban működő *Alliance Française* kirendeltségeken,⁷³ tehető családoknál magántanítónaként, valamint a kulturális életben (folyóiratok szerkesztőségénél, könyvkiadóknál), de megtaláljuk őket szaklektorként és idegen nyelvű levelezőként is számos intézmény és vállalat kötelékében. Így komoly szerepet játszottak a kétoldalú tudományos és kulturális kapcsolatokban, miközben gazdasági hasznuk is jelentős volt.⁷⁴

Fontos megemlíteni, hogy a munkába álló franciák kifejezetten nagy szabadsággal rendelkeztek, hiszen kedvezőtlen munkakörülmények esetén felhagyhattak a munkavégzéssel, illetve munkahelyet is válthattak. Ennek tudatában esetenként összetűzésbe is kerültek a nagyobb fegyelmet követelő munkáltatókkal, ami a munkaszerződések megszüntetését vonta maga után. Ugyanakkor a munkaerőhiány olyan jelentős volt, hogy a franciákat szakképzettséget nem igénylő posztokon is foglalkoztatták, így például eladóként vagy idénymunkásként, ami lehetővé tette számukra, hogy könnyen találjanak új munkahelyet, egyesek pedig (például a nyelvtanárok) a magyar átlagnál jobb életszínvonalat élvezhettek a magánórákból befolyó összegeknek köszönhetően.⁷⁵

A hazai és a külföldi ellenállási mozgalmakban való részvétel

A francia menekültek alapvetően katonák voltak, akik továbbra is elkötelezettek a németek ellen vívott harc folytatása mellett. Ezért a körülmények és lehetőségek szabta keretek között többen – elsősorban a tisztek – azon munkálkodtak, hogy a francia internáltak aktívan részt tudjanak venni valamilyen ellenállási tevékenységben Magyarországon.

⁶⁹ HM HIM HL Pers. 305. Baló Zoltán iratai francia hadifoglyok, 30–31.

⁷⁰ HM HIM HL Pers. 305. Baló Zoltán visszaemlékezése, 5.

⁷¹ HM HIM HL Pers. 305. 1942. december 29-i rendelet a francia internált katonák munkára kiadásának szabályozásáról, 1–6.

⁷² Boros: *Német fogságból*, 434.

⁷³ HM HIM HL Mgy. M 873. Francia hadifoglyok visszaemlékezései 1942–1947, 32–34., 41–44.

⁷⁴ Bajomi Lázár: *Ego sum gallicus captivus*, 173–177.

⁷⁵ HM HIM HL Tgy. 3037. René Eustache visszaemlékezése, 27.

Ennek a szervezkedésnek a gyökerei egészen 1940-ig nyúlnak vissza, amikor a bukaresti központtal működő *Neuhauser* szabad francia ellenállási csoport⁷⁶ a francia diplomáciai területen belül működő emberei segítségével a román fővárosból Budapestre irányította Noel Clavel híradórmestert a francia katonai attasé titkárának posztjára. Clavel a kapott utasításoknak megfelelően a francia követség Fő utca 17. szám alatti épületében titkos adóvevőkészüléket szerelt össze, amellyel kapcsolatba tudott lépni a Bejrútban működő szabad francia hírszerzőközponttal.⁷⁷ A rádiókapcsolat és az 1944 őszéig működő diplomáciai posta segítségével az Hallier ezredes és a követségen működő Szőkevények Irodája által folytatott kiterjedt hírszerzési tevékenységből származó információkat rendszeresen továbbították a szabad francia vezetésnek. Az ország legkülönbözőbb pontjain munkát végző internáltaknak köszönhetően nagyon sok helyről futottak be információk a követségen működő ellenállási központba,⁷⁸ valamint a frissen érkezett hadifoglyokat is kikérdezték minden, katonai szemmel jelentős információ megszerzése érdekében,⁷⁹ mint ahogy a német nyelvű sajtó is sok érdekességet tartalmazott. Mindazonáltal a megszerezhető értesülések körét nagymértékben korlátozta a magyar nyelv ismeretének hiánya, ezért számos információ elérhetetlen maradt az önkéntes francia hírszerzők számára.⁸⁰

A német megszállás hatására az ekkor már René Roos százados vezetése alatt működő Iroda újból élénken tanulmányozni kezdte, hogy milyen irányba lehetne elhagyni a német fennhatóság alá került országot. Ennek jegyében több alkalommal megkísérelték felvenni a kapcsolatot a korábbi Jugoszlávia területén működő partizánokkal, de ezek a kísérletek a jól működő magyar határőrizet és a Dráva folyón való átkelés nehézségei miatt kudarcot vallottak.⁸¹ Így a francia ellenállók figyelme két másik kitörési pont felé fordult: a magyar ellenállókval való aktív együttműködés, illetve a Szlovákiában tevékenykedő partizánokhoz való csatlakozás felé. 1944 nyarán a rendkívül aktív és Magyarországon töltött időszakának köszönhetően széles kapcsolati hálóval rendelkező Hallier ezredes angol, holland és szovjet hadifoglyokkal, valamint magyar katonatisztekkel közösen egy olyan tervet dolgozott ki, amely szerint az országban őrzött hadifoglyokból egy külföldi dandárt állítanának fel, amely a közeledő Vörös Hadsereggel együttműködve elősegíthetné az ország átállítását, a rend fenntartását és nem utolsósorban a hadifoglyok helyzetének javítását. Ennek érdekében fegyvert és élelmiszert kezdtek el felhalmozni a francia követségen.⁸² Ennek a tervnek a sikeres kivitelezése érdekében keresték a kapcsolatot a magyar ellenállókval is, ami sikerült a tavasz folyamán Rubletzky Géza és Macskásy Pál, korábban Párizsban tanuló magyar diákok segítségével. Az utóbbiak segítettek elő, hogy a franciák találkozhassanak a Magyar Fronton tagjaival (Sólyom Lászlóval és Orbán Lászlóval), akikkel francia részről Jean Cottin főhadnagy

⁷⁶ A hírszerző hálózatot Jean Neuhauser ezredes hozta létre romániai központtal annak érdekében, hogy a Balkán térségében – ideértve Magyarországot is – információkat szerezzen a tengelyhatalmi fegyveres erők hadrendjéről. A csoportnak három magyar tagja is volt, akik érdemi hozzájárulást nyújtottak a szervezet működéséhez Budapesten. Longuet–Genet–Rouffiac: *Les réseaux de résistance*, 923.

⁷⁷ HM HIM HL VII. Egy. F/40. Macskásy Pál: A budapesti De Gaulle Bizottság megalakulásának előzményei.

⁷⁸ Ezeknek az információknak az értékét jól jelzi, hogy még 1945-ben is születtek jelentések a magyarországi helyzetről a francia internáltak tollából. Lásd például SHD GR 13 P 96. Rapport sur la situation alimentaire en Hongrie.

⁷⁹ Acheray–Toupet: *La Brigade Stefanik*, 111.

⁸⁰ Roos: *Evadé en Hongrie*, 101.

⁸¹ Lannurien: *Une action de guerre*, 74–75.

⁸² Bajomi Lázár: *Ego sum gallicus captivus*, 282.

júniusban megállapodást kötött a közös fegyveres fellépésről, ugyanakkor ez nem valósult meg, mivel november folyamán a magyar rendőri szervek letartóztatták a magyar szervezet vezetőit és számos francia állampolgárt is.⁸³

A kialakult helyzetre tekintettel a magyarországi francia külképviselő felkészült arra, hogy hivatalos formában nem tud esetleg majd tovább tevékenykedni, ezért 1944 júniusában az algériai ideiglenes francia kormány utasítására létrehozták az illegálisban működő De Gaulle Bizottságot, melynek vezetője Paul Giraud, budapesti francia textilnagyiparos volt. Ez az elővigyázatosság indokoltan bizonyult, mivel a nyilas hatalomátvétel után számos francia diplomata ellen letartóztatási parancsot adtak ki, illetve december elején a német rendőri erők elfoglalták a francia követséget, valamint a marista testvérek budapesti iskoláját, ahol számos francia internált, elzászi katonaszökevény és zsidó rejtőzött. Számos franciát ebben az időszakban tartóztattak le és szállítottak Németországba, de voltak köztük olyanok is, akik ugyan a főváros szovjet bekerítése és ostroma miatt végül elkerülték a deportálást, de rájuk is egyhónapos, gyakran kínzásokkal tarkított fogság várt.⁸⁴ A magyarországi ellenállási tevékenységben való francia részvétel – elsősorban a külső körülmények alakulása miatt – tehát nem hozott érdemi eredményeket.

Magyarország 1944. március 19-i, német haderő általi megszállása alapjaiban változtatta meg a franciák helyzetét. A gyorsan berendezkedő német hatóságok mintegy 100 francia hadifoglyot tartóztattak le és irányítottak vissza rövid időn belül németországi hadifogolytáborokba.⁸⁵ A magyar szervek mindent elkövettek kiszabadításuk és megvédésük érdekében – ennek jegyében került sor a francia internálótábor korábban említett áthelyezésére is a Balaton partjáról –, de mozgásterük a katonai és politikai helyzet romlásával folyamatosan szűkült.⁸⁶ Ezt a francia internáltak is érzékelték, akik egyre nagyobb számban kerestek menedéket az évek során megismert magyar barátaiknál és ismerőseiknél, miközben a francia követségen élénken tanulmányozni kezdték, hogy az internáltak milyen irányba tudnák elhagyni a német fennhatóság alá került országot.⁸⁷

Tekintettel arra, hogy számos francia hadifogoly Szlovákián keresztül érkezett Magyarországra, ahol rövidebb-hosszabb időt eltöltöttek, így lehetőségük nyílt felvenni a kapcsolatot a helyi lakossággal és a szlovák ellenállás egyes tagjaival.⁸⁸ Közéjük tartoztak Michel Bourel de la Roncière és Georges Barazer de Lannurien főhadnagyok is, akik Magyarországra érkezésük után Budapesten a Szökevények Irodájában kezdtek dolgozni, ahol aktívan részt vettek az internáltak hírszerzési és ellenállási tevékenységének megszervezésében.⁸⁹ A két főhadnagy magyarországi internálása idején is ápolta a szlovák ellenállás képviselőivel kiépített kapcsolatokat. Így tisztában voltak vele, hogy 1944 nyarán Szlovákiában nagyszabású fegyveres felkelés készülődik, amelyben lehetőség szerint részt kívántak venni egy francia internáltakból felállított különítménnyel. A felkelést előkészítő szlovák katonák júniusi pozitív megerősítése alapján, amelyre személyes találkozó keretében került sor, július folyamán a Szökevények Irodája megkezdte az önkéntesek toborzását az internáltak között, majd

⁸³ HM HIM HL VII. Egy. F/40. Macskásy Pál: A budapesti De Gaulle Bizottság megalakulásának előzményei; Roos: *Evadé en Hongrie*, 104.

⁸⁴ HM HIM HL VII. Egy. F/40. Macskásy Pál: Citoyen de Budapest.

⁸⁵ Boros: *Német fogságból*, 435.

⁸⁶ HM HIM HL Pers. 305. Baló Zoltán visszaemlékezése, 19.

⁸⁷ Lannurien: *Une action de guerre*, 74–75.

⁸⁸ Kovarik: *La France militaire*, 123.

⁸⁹ Fejérdy: *Adalék az 1950-ben Budapestről*, 93.

pedig a magyar–szlovák határon való illegális átjutásuk megszervezését, amelyre augusztus folyamán került sor.⁹⁰

A magyar–szlovák határt Galánta térségében illegálisan átlépő franciákat Lannurien vezetése alatt az 1. Stefanik partizándandár kötelékébe osztották be egy szlovák és egy szovjet zászlóalj mellé. Mivel a franciák száma augusztus végén már meghaladta a 100 főt, egységük század besorolást kapott, Lannurien pedig az alakulat parancsnokaként – a moszkvai szabad francia nagykövetség jóváhagyásával – századosi kinevezést.⁹¹ Az internáltak mellett Szlovákia területén kötelező munkaszolgálatot teljesítő franciák (54 fő), valamint franciául beszélő csehszlovák, lengyel és jugoszláv állampolgárok (33 fő) is csatlakoztak a századhoz.⁹² Szeptember második felében az alakulatot, amely ekkor már 290 fős létszámmal rendelkezett, Pjotr Alekszejevics Velicsko szovjet ezredes, a partizándandár parancsnoka zászlóaljja szervezte át. A franciák a zászlóaljat Foch marsallról nevezték el, franciákból álló századát pedig Leclerc tábornokról, ugyanakkor a külföldiekből álló megerősített szakasz nem kapott külön nevet. Az alakulatban öt lövésszakasz (négy francia és egy külföldi), egy nehézfegyveres szakasz, egy parancsnoki szakasz, egy ellátószakasz és egy egészségügyi raj teljesített szolgálatot.⁹³ A zászlóalj tagjait augusztus végén ejtőernyővel ledobott szovjet fegyverzettel és felszereléssel látták el, majd gyorsított kiképzést biztosítottak számukra, hogy megtanulják ezek használatát. Szeptember folyamán a francia egység még több alkalommal kapott kiegészítő fegyverzetszállítmányokat, valamint járműveket, így viszonylag jelentős tüzerőt tudhatott magáénak. A fegyverzet 19 géppuskából, 46 géppisztolyból, három páncélelhárító puskából, két darab 80 milliméteres aknavetőből, valamint puskából és pisztolyokból állt. Az egység szállításához három teherautó, négy személyautó, két motorbicikli és egy oldalkocsis motorkerékpár állt rendelkezésre.⁹⁴

Tekintettel arra, hogy máshol már részletesen tárgyaltuk a franciák részvételét a fegyveres összecsapásokban,⁹⁵ a jelen tanulmányban megelégszünk ennek a szerepvállalásnak vázlatos bemutatásával. A Foch zászlóalj harcéri tevékenysége két nagyobb részre osztható: augusztus végétől október végéig – amikor a német csapatok elfoglalták a felkelés központjával szolgáló Besztercebányát – reguláris alakulatként vett részt a felkelő erők védelmi harcaiban. Ezt követően novembertől január közepéig – amikor a szovjet hadsereg elfoglalta a régiót – partizánegységként harcolt a Kárpátokban, központi támogatás és ellátmány nélkül.

A francia alakulat augusztus 28-án kapta első harci feladatát (a Zsolna közelében fekvő Ruttka vasúti csomópontjának elfoglalását), amelyet sikeresen teljesített.⁹⁶ Ezt követően a szlovák parancsnokság mindig oda irányította a franciákat, ahol a legnagyobb szükség volt egy harcedzett, jól kiképzett és magas harcértékű alakulatra (Zsolna, Sztrecsény, Révayfalva, Tótróna, Jánosgyarmat, Dobronya, Korpona, Szénavár), a francia önkéntesek pedig jól megállták a helyüket, amiről többek között Velicsko ezredes szeptember 28-i napiparancsban kifejezett elismerése is tanúskodik.⁹⁷ Besztercebánya október 27-i elestét követően a francia zászlóalj Breznóbánya felé vonult vissza, hogy a továbbiakban partizánalakulatként

⁹⁰ Lannurien: *Une action de guerre*, 75–78.

⁹¹ SHD GR 13 P 96. Groupe de combattants français en Slovaquie (Création, organisation et activité), 2–3.

⁹² SHD GR 13 P 96. Rapport sur l'action des Français dans le maquis tchécoslovaque, 1–4.

⁹³ SHD GR 13 P 96. Groupe de combattants français en Slovaquie, 17–19.

⁹⁴ Uo. 9–13.

⁹⁵ Bene: *A Magyarországon internált*, 114–131.

⁹⁶ SHD GR 13 P 96. Journal de marche du groupe des partisans français en Slovaquie, 1–2.

⁹⁷ SHD GR 13 P 96. Groupe de combattants français en Slovaquie, 16–18.

tevékenykedjen. A nehéz terepen folytatott menetelés során az egység szétszóródott, november 1-jén csupán 83 fő állt Lannurien százados közvetlen irányítása alatt. Mivel a partizándandár parancsnokságával is megszűnt a kapcsolat, a franciák önállóan próbálták meg eljutni az ország keleti részébe, hogy felvegyék a kapcsolatot a Vörös Hadsereg közeledő egységeivel.⁹⁸ A százados november 18-án embereit 10 fős csoportokra osztotta, amelyeknek egy-egy tapasztalt altiszt vezetésével önállóan kellett eljutniuk Rimaszombatra, majd pedig a szovjet csapatokkal való kapcsolatfelvétel után Kassán kellett gyülekezniük. December elejére a legtöbb csoport elérte Szlovákia déli részét, ahonnan kisebb rajtaütéseket hajtottak végre a német és magyar csapatok ellen. A százados csoportjának 1945. január 15-én sikerült felvennie a kapcsolatot a reguláris szovjet egységekkel, akik először Losoncra, majd Bukarestbe irányították a tisztet. Ugyanakkor embereit, akik különböző helyeken és időben találkoztak a szovjet csapatokkal, eltérő településeken gyülekeztették: egyeseket Magyarországra szállítottak a turai gyűjtőtáborba, másokat a lengyelországi Novy Saczba (Újszandecbe) irányítottak, és olyanok is voltak, akik szintén Bukarestbe kerültek, illetve a korábban megsebesült franciák egy része szovjet kórházakban gyógyult.⁹⁹

A francia század, majd zászlóalj részvétele a szlovák nemzeti felkelés reguláris szakaszában jelentős segítség volt a felkelőknek, mivel a jelentős katonai tapasztalattal rendelkező franciák magas harcértéket képviseltek, és számos taktikai sikert értek el a harcmezőn – még ha ez nem is befolyásolta a felkelés végső kimenetelét. Az irreguláris összecsapásokban való részvétel mérlege már nem ilyen pozitív: a nyelv- és terepismerettel nem rendelkező franciák gyorsan elvesztették a kapcsolatot a helyi partizánokkal, majd egymással is, ezért kisebb csoportokra szakadva próbáltak boldogulni, bízva a szovjet csapatok megérkezésében, anélkül, hogy érdemi módon részt vettek volna a német csapatok elleni hadműveletekben.

Az internáltak hazatérése Franciaországba

A nyilas hatalomátvétel után teljes mértékben megszűnt a magyar hivatalos szervek részéről nyújtott védelem, számos franciát letartóztattak a német és a magyar rendőri szervek 1944 utolsó hónapjaiban, akik csak a főváros ostroma után szabadultak ki. Akik elkerülték a letartóztatást, a korábbi évek során megismert magyarok segítségével rejtőztek el, és várták, hogy megérkezzenek a szovjet csapatok.¹⁰⁰ A francia érdekek képviselője és az internáltak irányítása ebben az átmeneti időszakban a De Gaulle Bizottságra hárult, amely ekkor Petráss Lászlónál működött, az Irányi utca 21–23. alatt (itt található üzemében folyamatosan dolgoztak franciák, akiknek elrejtésében is közreműködött), majd innen költözött át a Nemzeti Múzeumba. A Bizottság már január 21-én felvette a kapcsolatot a szovjet hatóságokkal, amelyek engedélyezték működését, és őrséget állítottak irodája elé, hogy védelmet biztosítsanak az ott dolgozóknak. Ezenfelül engedélyezték, hogy a Bizottság igazolványokat állítson ki a franciák részére, hogy azonosítani tudják magukat a szovjet járőröknek, és elkerüljék a letartóztatást.¹⁰¹ A Bizottsággal párhuzamosan megkezdte működését a Francia Katonák Irodája a Bizottság korábbi helyén, az Irányi utcában, amelynek parancsnokságát Roos százados látta el.¹⁰²

⁹⁸ Lannurien: *Une action de guerre*, 98–99.

⁹⁹ SHD GR 13 P 96. Lettre du capitaine de Lannurien au colonel Velicko du 12 avril 1945.

¹⁰⁰ Roos: *Évadé en Hongrie*, 106–107.

¹⁰¹ SHD GR 13 P 96. Journal de Marches et d'Opérations Militaires Français évadés d'Allemagne réfugiés en Hongrie, 1.

¹⁰² Roos: *Évadé en Hongrie*, 107.

Január 25-én már 118 francia katonát vettek nyilvántartásba az Irodában, akiknek száma folyamatosan nőtt. Az Iroda munkatársai ugyanis az informális csatornák mellett újsághirdetésben is közzétették, hogy ide várják a korábbi internált franciákat. A franciák számára az volt a legfontosabb, hogy minél előbb hazatérhessenek, amire január 28-án Csernisov vezérőrnagy (Budapest városparancsnoka) ígéretet is tett az Iroda vezetőjével folytatott megbeszélésén. Ennek előfeltételeként szabta, hogy a franciákat egy megfelelő helyen összegyűjtésük, ahonnan hazaszállításuk szervezeten megoldható lesz. Február 5-én érkezett meg a szovjet parancsnokság utasítása, hogy a francia katonáknak Turán kell gyülekezniük, ezért Roos százados emberei nagyobb részével azonnal megkezdte az áttelepülés megszervezését – 143 fővel február 7-én érkezett meg vasúton a településre –, míg az Irányi utcában működő Iroda vezetését Seal főhadnagyrá bízta, akinek az ott jelentkező franciákat a gyülekezési körletbe kellett irányítania, illetve utazásukat megszerveznie.¹⁰³

Roos százados katonai bázisként tekintett a táborra, így ennek megfelelően szervezte meg a napirendet, őrszolgálatot, testedzést stb., ami segített fenntartani a katonák morálját. A táborban tartózkodó franciák nem kizárólag a korábbi internált hadifoglyok közül kerültek ki. Számos civil is elkísérte őket, akik részben a követség munkatársai voltak korábban, és így reméltek biztonságban hazajutni, valamint a katonák (általában magyar származású) feleségei és gyerekei is a táborban tartózkodtak. Rajtuk kívül a német hadseregben szolgálatot teljesítő elzászi katonaszökevények is menedéket kértek korábbi honfitársaiktól, akik alapos kihallgatás után általában befogadták őket maguk közé. Roos százados feltételezése szerint ez a heterogén összetétel is hozzájárult ahhoz, hogy a szovjet hatóságok Turán tartották a franciákat, számos alkalommal kihallgatták őket, és a németekkel együttműködő kollaboránsokat keresték köztük. Utóbbiban a francia különítmény vezetése is részt vett, és igyekezett kiszűrni a kétes előéletű elemeket.¹⁰⁴ A hazaindulás első állomására végül 1945. április 22-én került sor, amikor 293 főt (206 férfit, 67 nőt és 19 gyermeket) vasúton Odesszába szállítottak, ahol 11 napos utazás után a korábban odaérkező Lannurien százados várta őket 90 emberrel (főként a szlovákiai harcok túlélőivel).¹⁰⁵

A szovjet hatóságok részéről már a turai táborban is problémaként merült fel a magyar származású feleségek jelenléte, ami még nagyobb gondot okozott Odesszában, ugyanis a helyi hatóságok csak a bizonyítottan francia állampolgárságú nők – mint például a követségi alkalmazottak – részére engedélyezték a behajózást. A francia táborvezetés már Magyarországon megpróbálta orvosolni ezt a helyzetet azzal, hogy a táborparancsnok összeadta a francia katonákat magyar mennyasszonyokkal, ez azonban nem volt jogerős a szovjet hatóságok szemében. A francia tiszték több ízben próbálták a helyi francia katonai misszió segítségét is kérve meggyőzni a szovjet illetékeseket arról, hogy a magyar feleségek a katonákkal tarthassanak, de nem jártak sikerrel.¹⁰⁶ Ezért amikor a francia katonák első csoportja május 20-án behajózott, 4 magyar feleséget is felcsempészték a brit hajó fedélzetére, ami elkerülte a szovjet hatóságok figyelmét, így az *SS Monoway* gond nélkül elhagyta a kikötőt.¹⁰⁷ A franciák második csoportját 22-én este 22 órakor kezdték el behajózni a szintén brit *SS Arawa* nevű hajóra, ami jó lehetőséget biztosított arra, hogy a hivatalos utat megkerülve 39 nőt csempésszenek fel a járműre. Ugyanakkor mivel a hajó másnap reggel nem tudott elindulni a kikötőből az erős szél miatt, a szovjet hatóságoknak feltűnt, hogy a nyilvántartásokban sze-

¹⁰³ SHD GR 13 P 96. Journal de Marches et d'Opérations, 4–15.

¹⁰⁴ Roos: *Evadé en Hongrie*, 108.

¹⁰⁵ SHD GR 13 P 96. Journal de Marches et d'Opérations, 56–57.

¹⁰⁶ Roos: *Evadé en Hongrie*, 108–109.

¹⁰⁷ Picard: *L'ennemi retrouvé*, 343–344.

replő nők eltűntek a számukra kijelölt táborból, és a hajón keresték őket. A jármű brit parancsnoka, Turner fregattkapitány azonban nem engedélyezte a hajó átkutatását a szovjeteknek, így végül csupán egy jegyzőkönyvet vettek fel az esetről, a brit hajó pedig május 24-én kihajózott Odesszából a francia katonákkal és családtagjaikkal. Az utasok 25-én Isztambulban, 29-én Nápolyban, 31-én pedig már Marseille-ben voltak.¹⁰⁸

Annak ellenére, hogy az internált franciák többsége az Odesszából induló két hajón jutott vissza Franciaországba a háború végén, ez távolról sem jelenti azt, hogy minden francia ekkor és ezen az úton jutott haza. A szovjet és román területen lévőek többségét amerikai szállítórepülőgépek vitték Franciaországba az 1945-ös év első hónapjaiban – elsősorban Bukarestből.¹⁰⁹ Arra vonatkozóan is akadnak források, hogy az internáltak egy kisebb különítménye már április 8-án útnak indult hazafelé Odesszából a *Berges Fjord* nevű hajó fedélzetén.¹¹⁰ Emellett számosan voltak olyanok, akik a háború lezárultával Jugoszlávián keresztül indultak hazafelé, de a politikai és katonai változások érintette Európában az ő hazajutásuk hosszabb időt vett igénybe.¹¹¹ Valamint akadtak olyan franciák is, akik különböző okok miatt – később szabadultak a német fogságból, nem tudtak csatlakozni a többi francia internálthoz, esetleg családi kötöttségeik voltak Magyarországon – csak később hagyták el az országot, így 1945 nyarán a francia internáltak egy része még biztosan Budapesten tartózkodott.¹¹²

Az internálás utóélete

A hazatérést követő hónapok során ennek a különleges egységnek a két vezetője, Roos és Lannurien századosok foglalkoztak az alakulat felszámolásával járó adminisztratív teendőikkel, ami lehetővé tette, hogy a Magyarországra menekült francia hadifoglyok hivatalosan is leszerelhesse a hadsereg kötelékéből, és – gyakran új családjukkal – megkezdhesék visszailleszkedésüket a francia társadalomba, ami a visszaemlékezések tanúsága szerint sikeresen megtörtént.¹¹³

A francia internáltak Magyarországon töltött éveinek emlékezete ugyanakkor nagyon eltérő módon alakult a két országban. Annak ellenére, hogy a háború egyik győztes hatalmának számító Franciaország állampolgárai felé tettek nagylelkű gesztusokat a konfliktus során a magyar hatóságok, a későbbiekben erre nem építettek érdemben diplomáciai téren. Ennek fő oka a korábbi politikai berendezkedéssel való szakítás szándéka volt, így a Horthy-korszak alatti kormányzati fellépést az új politikai vezetés nem kívánta pozitív színben feltüntetni és azt komolyabb hivatkozási alapként használni a külpolitikában.¹¹⁴ A francia levéltári források tanúsága szerint 1945-ben ennek ellenére történt egy tétova kísérlet annak érdekében, hogy a béketárgyalásokra való készülés jegyében a magyar külügyminisztérium francia támogatást szerezzen. Kertész István, a békeelőkészítő csoport vezetője (később a párizsi békedelegáció főtitkára) felvette a kapcsolatot a budapesti francia külképviselettel, hogy információt kérjen a szlovák nemzeti felkelésben harcoló franciákat segítő magyar állampolgárokról. A Lannurien százados által jegyzett válasz – bár megemlíti, hogy sok magyar nyújtott

¹⁰⁸ SHD GR 13 P 96. Journal de Marches et d'Opérations, 63–66.

¹⁰⁹ SHD GR 13 P 96. J'ai combattu en Slovaquie avec deux cents Français (L'Humanité du 12 février 1945), 1–3.

¹¹⁰ SHD GR 13 P 96. Rapport du sergent-chef André Wattrée, 1–3.

¹¹¹ SHD GR 13 P 96. Journal de Marches et d'Opérations, 66.

¹¹² Hortobágyi: *Francia hadifoglyok*, 99.

¹¹³ SHD GR 13 P 96. Lettre du 29 juin 1945 du général Koenig.; Roos: *Evadé en Hongrie*, 109.

¹¹⁴ Csernus: *Francia hadifoglyok*, 132.

értékes segítséget az internáltaknak – meglehetősen kiábrándító volt, mivel a fegyveres fellépés kapcsán csupán Desseffy Gyula grófort és a Losonc mellett élő Zichy családot említette név szerint.¹¹⁵ Ez részben annak tudható be, hogy a magyarországi kellemes életkörülményeket és mozgásszabadságot a francia fél jelentős mértékben saját fellépésének tulajdonította, nem pedig a magyar hatóságok előzékenységének, így ez utóbbinak nem is tulajdonított kiemelt jelentőséget.¹¹⁶

Más volt a helyzet az eseményeket átélő internáltak esetében, akik jószívvel emlékeztek vissza a Magyarországon töltött időszakra, és hálásak voltak a magyaroknak az általuk tanúsított bánásmódért.¹¹⁷ Hazatérésük után néhány hónappal, 1945 második felében Párizsban – a párizsi magyar külügyi szervekkel együttműködve – létrehozták a Magyarországra Menekült Francia Hadifoglyok Baráti Társaságát, amely mind a francia lakossággal, mind pedig a francia kormánzzal igyekezett megismertetni az általuk átélt és a magyarokat jó színben feltüntető élményeket. Ennek érdekében figyelemfelkeltő újságcikketek tettek közzé a francia lapokban, valamint levélben fordultak a magyar hadifoglyokat őrző táborok vezetőihez,¹¹⁸ valamint magához De Gaulle tábornokhoz is, hogy elérjék a magyar hadifoglyok – rendkívül rossz – életkörülményeinek javítását és mielőbbi szabadon bocsátását.¹¹⁹ Minden bizonnyal ezek az erőfeszítések is közrejátszottak abban, hogy 1946 márciusában megkezdődött hazaszállításuk Franciaországból,¹²⁰ ugyanakkor a folyamat – a francia hatóságok ellenérdekeltsége folytán, akik a lehető legtovább kívánták felhasználni a foglyok biztosította ingyen munkaerőt – elhúzódott, és csak 1947 második felében ért véget.¹²¹

Az 1956-os magyar forradalmat követően a korábbi francia internáltak újból aktívan közreműködtek a magyar menekültet franciaországi befogadásában, az évtizedek során komoly szerepet játszottak számos testvérvárosi együttműködés kiépítésében, valamint általános-ságban véve a közéleti fórumokon felszólaltak Magyarország mellett az európai közösség bővítése során.¹²² Összességében tehát megállapítható, hogy Franciaországban élő emlékezetek volt a második világháború alatt átélt eseményeknek, amely a változó történelmi helyzetekben pozitív módon hatott a magyarokra és Magyarországra.

Ugyanakkor hazánkban hosszú időn keresztül feledésbe merült a francia internáltak befogadása, így – néhány tudományos szaktanulmányt leszámítva¹²³ – érdemi emlékezetpolitika sem alakult ki körülötte a háborút követő évtizedek alatt. Ez a helyzet az 1980-as évek elején kezdett változni, amikor játék- és dokumentumfilm is készült az eseményekről, majd az 1990-as évektől kapott nagyobb figyelmet a kérdés, amikor emléktáblákat helyeztek el Balatonbogláron és Párizsban,¹²⁴ 2022-ben emlékszóbat avattak Balatonbogláron,¹²⁵ majd ezt követően egyre több alkalommal került előtérbe a kérdés, amelynek a Budapesti

¹¹⁵ SHD GR 13 P 96. Lettre du 10 décembre 1945 du capitaine Lannurien.

¹¹⁶ Csernus: *Francia hadifoglyok*, 131.

¹¹⁷ HM HIM HL Tgy. 3037. René Eustache visszaemlékezése, 6.

¹¹⁸ A francia őrizetbe került magyar hadifoglyok kérdésére itt bővebben nem térek ki, ezzel a kérdéssel kapcsolatban lásd bővebben: Bene: *Eltérő utakon*, i. m.

¹¹⁹ HM HIM HL Mgy. Francia hadifoglyok visszaemlékezései 1942–1947, 47–49.

¹²⁰ Abzac-Epezy: *L'armée française*, 45.

¹²¹ Stark: *Magyarország második világháborús embervesztesége*, 57.

¹²² Csernus: *Francia hadifoglyok*, 136–137.

¹²³ Lásd például Boros: *Német fogságból*, i. m.; Lagzi: *Francia menekültek*, i. m.

¹²⁴ Csernus: *Francia hadifoglyok*, 137.

¹²⁵ Sereg: *Ideiglenes paradicsom*, i. m.

Francia Intézet is több rendezvényt szentelt az évek során,¹²⁶ amiről a magyar média is beszámolt.

Az aszimmetriát még jobban kiemeli, ha összevetjük a csehszlovák(szlovák)–francia viszonyrendszerrel. A francia zászlóalj tevékenysége a szlovák nemzeti felkelésben a hidegháború alatt és után is fontos sarokköve volt a francia–csehszlovák, illetve francia–szlovák kapcsolatoknak. 1956-ban emlékművet állítottak a felkelés során elesett francia katonák – akik közül 24 személy az emlékmű alatt található kriptában nyugszik – tiszteletére Sztrecsény közelében, és számos alkalommal tartottak itt közös megemlékezéseket az eltelt hosszú évtizedek alatt.¹²⁷ A franciák katonai szerepvállalásáról 1964-es csehszlovákiai látogatásán Hruscov ugyanúgy megemlékezett,¹²⁸ mint François Mitterrand 1988-as prágai útján.¹²⁹ A háború lezárása óta eltelt közel nyolcvan év során folyamatosan napirenden tartották a katonai együttműködésnek ezt a kivételes példáját, amely kétoldalú kapcsolatok egyik fontos sarokkövét képezi napjainkban is. A felkelés hatvanadik évfordulójának alkalmából a francia partizánok tiszteletére Galántán emléktáblát avattak, amely Michel Bourel de la Roncière arcképét formázza, akit a város polgármesteri díjával is kitüntették szerepvállalásáért.¹³⁰

Összegzés

A második világháború során Magyarország mintegy ezer francia hadifoglyot¹³¹ fogadott be, akik német hadifogolytáborokból megszökve érkeztek hazánkba. A magyar hatóságok a szökevények internálása mellett döntöttek, a francia hadifoglyokat pedig különböző táborokban helyezték el, melyek közül a legismertebb a balatonboglári volt. A francia állampolgárok emellett lehetőséget kaptak arra, hogy a tábort elhagyva munkát vállaljanak és a magyar társadalomba beilleszkedve éljenek Magyarországon, amelynek következtében sokan közülük megházasodtak, egyesek pedig családot is alapítottak az itt töltött évek során. Az internáltak mozgásszabadságát jól jelzi, hogy arra is lehetőségük nyílt, hogy tartózkodási helyüket elhagyva átszökjenek a magyar–szlovák határon, és bekapcsolódjanak a szlovák nemzeti felkelés harcaiba. Többségük 1945 tavaszán tért haza légi és tengeri úton, hazájukban pedig aktívan felléptek a francia–magyar kapcsolatok érdekében, mivel rendkívül hálásak voltak azért a vendéglátásért, amelyben az általuk *Paradis provisoire*-nak (Ideiglenes Paradicsomnak) hívott Magyarországon részesültek.

A hazai emlékezetpolitika a politikai berendezkedés jellegéből adódóan sokáig nem látzott tudomást venni a kétoldalú katonai kapcsolatok eme különleges epizódjáról, azonban az elmúlt évtizedek folyamán ez a helyzet fokozatosan változni kezdett, így nap-

¹²⁶ A legfrissebb egy előadással egybekötött emléktáblá avatás volt a budapesti Gustave Eiffel Francia Óvoda, Általános Iskola és Gimnáziumban 2024 májusában, amelyen André Hallier ezredes családja is részt vett. Lycée Français Gustave Eiffel de Budapest 2024. *Cérémonie Commémorative*.

¹²⁷ Kovarik: *La France militaire*, 265–267.

¹²⁸ SHD GR 13 P 96. Lettre du 29 septembre 1964.

¹²⁹ SHD GR 13 P 96. Allocution prononcée par Monsieur François Mitterrand, président de la République du 8 décembre 1988.

¹³⁰ *Emléktáblát avattak*.

¹³¹ Lagzi István kutatásai szerint a rendelkezésre álló levéltári kimutatások 837 főben adják meg a hatóságok által nyilvántartásba vett franciák számát. Lagzi: *Francia menekültek*, 141. Ugyanakkor Hortobágyi Péter 1200–1300 főre teszi a Magyarországon a háború alatt megforduló francia hadifoglyok számát, mivel ő hozzáadja azok becsült számát is, akik el tudták kerülni a hivatalos nyilvántartásba vételt. Hortobágyi: *Francia hadifoglyok*, 85–86.

jainkban már egyre többször kerül sor különböző megemlékezésekre, amelyek a tudományos kutatások eredményeire támaszkodva a szélesebb közönséget is megismertetik ezekkel az eseményekkel. Mindez elősegíti a korábban megkezdett kutatások elmélyítését és közreadását, amelynek jelen tanulmány az egyik állomása. Ugyanakkor remélhetőleg ezt még újabbak fogják követni, lehetővé téve a francia–magyar kapcsolattörténeti fejezet teljes körű feltárását.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Hadtörténelmi Levéltár

HM HIM HL VII. Egy. F/40. Ellenállási gyűjtemény nemzetközi vonatkozások, Macskássy Pál: Passuth László és barátja meg a franciák. Macskássy Pál: A budapesti de Gaulle Bizottság megalakulásának előzményei. Macskássy Pál: Citoyen de Budapest.

HM HIM HL VII. Egy. F/43. Ellenállási gyűjtemény nemzetközi vonatkozások, Francia hadifoglyok Balatonbogláron.

HM HIM HL VII. Egy. V/45. Ellenállási gyűjtemény nemzetközi vonatkozások, Macskássy Pál: Holland menekültek Magyarországon. Macskássy Pál: Hadifoglyok Komáromban.

HM HIM HL Mgy. 873. Mikrofilm gyűjtemény. Francia hadifoglyok visszaemlékezései 1942–1947.

HM HIM HL Tgy. 3037. Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye, Eustache, René: Francia hadifogoly visszaemlékezés 1942–1949.

HM HIM HL Tgy. 4136. Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye, Ostoja-Mitkiewicz, Mieczyslaw: Francia menekültek Magyarországon az 1939–1945-ös háború alatt.

HM HIM HL Pers. 113/A. Personalialia gyűjtemény, Németh Józsefnek, a komáromi hadifogoly és internáló tábor pa-rancsnokának katonai iratai 1941–1946.

HM HIM HL Pers. 141. Personalialia gyűjtemény, Utassy Lóránd vezérőrnagy hagyatéka 1917–1980.

HM HIM HL Pers. 305. Hadtörténelmi Levéltár, Personalialia gyűjtemény, Baló Zoltán ezredes, a HM 21. (hadifogoly) osztályának vezetője, hivatalos működésével kapcsolatos okmányok 1940–1947.

Service Historique de la Défense (Vincennes)

SHD GR 2 P 72. Effectifs des prisonniers de guerre en Allemagne, en Italie et en France.

SHD GR 13 P 96. Groupe de combattants français en Slovaquie.

Szakirodalom

Abzac-Epezy, Claude: L'armée française et les prisonniers de guerre de l'Axe, 1943–1948. In: Genet Rouffiac, Nathalie (éd.): Des prisonniers de guerre aux personnes capturées. Tulle: Service Historique de la Défense, 2010. 39–54.

Acheray, Albert – Toupet, Armand: La Brigade Stefanik. Sous commandement russe. Les partisans français de Slovaquie. Paris: France-Empire, 1991.

Alexandra, Alain: Les prisonniers de guerre de la Campagne de France. Un enjeu majeur pour Vichy. In: Genet Rouffiac, Nathalie (éd.): Des prisonniers de guerre aux personnes capturées. Tulle: Service Historique de la Défense, 2010. 25–38.

Azéma, Jean-Pierre – Wieviorka, Olivier: Vichy, 1940–44. Paris: Perrin, 2004.

Bajomi Lázár Endre: Ego sum gallicus captivus. Francia menekültek Magyarországon. Budapest: Európa, 1980.

Bajomi Lázár Endre: Tramontana. Magyar önkéntesek Franciaországban. Budapest: Zrínyi, 1984.

Bene Krisztián: A Magyarországon internált francia hadifoglyok részvétele a szlovák nemzeti felkelésben. Felderítő Szemle, 20. évf. (2021) 3. sz. 114–131.

Bene Krisztián: Eltérő utakon. Francia hadifoglyok Magyarországon, magyar hadifoglyok Franciaországban 1944–1945-ben. In: Virányi Péter (szerk.): Út(elágazások). Magyarország 1944–1945. Budapest: MTA II. világháború története albizottság, 2022. 293–315.

- Bene Krisztián: Magyarok 1939–1940-ben a francia hadseregben. Általános jellemzők és egyéni életutak. *Hadtörténelmi Közlemények*, 136. évf. (2023) 1. sz. 47–82.
- Bene Krisztián: A 13. (14.) idegenlégiós könnyűdandár magyar önkéntesei a második világháborúban. *Hadtörténelmi Közlemények*, 137. évf. (2024) 2. sz. 387–422.
- Boros Zsuzsanna: Német fogságból menekült francia hadifoglyok Magyarországon a második világháború alatt. *Történelmi Szemle*, 16. évf. (1973) 3–4. sz. 429–436.
- Cérémonie Commémorative du Camp des Soldats Français de Balatonboglár. 2024. május 24. <https://lfb.hu/ceremonie-commemorative-du-camp-des-soldats-francais-de-balatonboglár> (Utolsó letöltés: 2024. június 29.)
- Chňoupek, Bohuš: Les résistants de la dernière chance. Combattants français dans les maquis slovaques 1944-45. Paris: Jacques Grancher, 1986.
- Crowdy, Terry: The French Resistance Fighter. France's Secret Army. Oxford: Osprey, 2007.
- Csernus Sándor: Francia hadifoglyok hétköznapjai Magyarországon, 1940–1945. In: Gyarmati György – Pihurik Judit (szerk.): Háborús hétköznapok hadszíntéren, háterszágban 1939–1945. Budapest – Pécs: Kronosz, 2015. 121–141.
- Durand, Yves: Les Prisonniers de guerre dans les Stalags, les Oflags et les Kommandos, 1939–1945. Paris: Hachette, 1994.
- Fejérdy Gergely: Adalék az 1950-ben Budapestről kiutasított katonai attasé életútjának történetéhez. In: Koller Boglárka – Marsai Viktor (szerk.): Magyarország Európában, Európa a világban. Tanulmánykötet Gazdag Ferenc 70. születésnapjára. Budapest: Dialóg Campus, 2016. 89–100.
- Halaj, Dusan – Moncol, Lubomir – Stanislav, Ján: Francúzi v Slovenskom národnom povstaní. Banská Bystrica: Múzeum SNP, 2003.
- Hortobágyi Péter: Francia hadifoglyok Magyarországon a második világháború idején. *Valóság*, 44. évf. (2001) 8. sz. 84–105.
- Kedward, H. Roderick: STO et maquis. In: La France des années noires. De l'occupation à la Libération. Jean-Pierre Azéma – François Bédarida (éd): Paris: Seuil, 2000. 309–332.
- Kovarik, Miroslaw: La France militaire dans le soulèvement slovaque de 1944. Paris–Budapest–Torino: L'Harmattan, 2004.
- Lagzi István: Francia menekültek Magyarországon (Balatonbogláron) a második világháború idején (1942–1945). In: Kanyar József (szerk.): Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 6. Kaposvár: Somogy Megyei Levéltár, 1975. 167–192.
- Lagzi István: Lengyel katonák evakuációja Magyarországról 1939–1941. Budapest–Szeged–Varsó: ME-TEM – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2015.
- Lagzi István: Francia menekültek Magyarországon 1940–1945. Dokumentumok. Évadás français en Hongrie 1940–1945. Documents. Szeged: JATEPress, 2016.
- Lannurien, Georges de: Une action de guerre mal connue: les combattants français en Slovaquie (avril 1944-février 1945). *Revue historique des Armées*, 40. évf. (1984) 1. sz. 71–103.
- Laurent, Sébastien: De l'échec du renseignement: quelques réflexions à propos de l'activité des attachés militaires français à Budapest (1939-1945). *Öt kontinens*, 7. évf. (2009) 1. sz. 75–81.
- Lemaire, Paul: L'hospitalité hongroise vue par un évadé français. *Revue historique des Armées*, 40. évf. (1984) 3. sz. 110–111.
- Lemaire, Paul: A szabadság hídja. Budapest: Zrínyi, 2015.
- Longuet, Stéphane – Genet-Rouffiac, Nathalie (éd.): Les réseaux de résistance de la France combattante. Dictionnaire historique. Paris: Service historique de la Défense–Economica, 2013.
- Müller Viktória: Francia–magyar kapcsolatok, 1940–1944. (kiadatlan PhD értekezés) Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 2007.
- Picard, René: L'ennemi retrouvé. Conflans-Sainte-Honorine: kiadó nélkül, 1953.
- Roos, René: Evadé en Hongrie (1943–1945). *Revue historique des Armées*, vol. 40. (1984) No. 3. 96–109.
- Roos, René: Souvenirs des années 1939–1945. Paris: Éditions des Écrivains, 2000.
- Sereg András: Ideiglenes paradicsom a Balatonnál a második világháborúban. Index, 2022. március 29. <https://index.hu/belfold/2022/03/29/ezerketszaz-francia-hadifogoly-talalt-menedekre-a-balatonnal-a-masodik-vilaghaboruban> (Utolsó letöltés: 2024. június 30.)
- Stark Tamás: Magyarország második világháborús embervesztése. Budapest: MTA Történettudományi Intézet, 1989.

Théofilakis, Fabien: La captivité au quotidien: conditions de détention et gestion des camps de prisonniers en France. In: Fabien Théofilakis (éd.): Les prisonniers de guerre français en 40. Paris: Fayard, 2022. 99–175.

Emléktáblát avattak Galántán. 2004. szeptember 8. <https://uj szo.com/regio/emlektabl at-avattak-galantan> (Utolsó letöltés: 2024. június 29.)